

Turkish Studies

Language / Literature

Volume 13/28, Fall 2018, p. 1103-1106

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14561

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Book Review / Kitap Kritiği

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

This article was checked by iThenticate.

THE ARCHIVAL SOURCES OF TURKISH LITERARY HISTORY/ TÜRK EDEBİYATI TARİHİNİN ARŞİV KAYNAKLARI.

HAZIRLAYAN: İSMAİL E. ERÜNSAL. (EDİTÖRLER: CEMAL
KAFADAR, GÖNÜL ALPAY TEKİN) HARVARD ÜNİVERSİTESİ
YAKINDOĞU DİLLERİ VE MEDENİYETLERİ BÖLÜMÜ. 2008.
XIII.+392+4.

İsa IŞIK*

“Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları” adlı eser, bir “Ön söz”, 36 sayfalık uzun bir “Giriş” ve on bölümden oluşmaktadır. Eserin sonunda “Bibliyografya”, “Ekler” ve “Dizin” bölümleri de mevcuttur. “Ön Söz” bölümünde Eski Türk Edebiyatı çalışmalarında araştırmacıların izledikleri klasik yöntem anlatılır ve bu araştırma yönteminin eksik tarafları eleştirilir. Tezkirelerin verdiği bilgiler ışığında hareket eden araştırmacılar yine tezkireler esas alınarak hazırlanmış olan *Osmanlı Müellifleri*, *Sicill-i Osmanî*, *Eslâf*, *Esâmî* gibi kaynaklara başvurur. Bu tarzda yapılmış olan araştırmaların eksiklerinden bahseden Erünsal, tezkirelerden elde edilen bilgilerin yetersiz olduğunu ifade eder. Nitekim tezkirelerin verdiği bilgiler birbirinin tekrarı mahiyetindedir. Bu bağlamda klasik araştırma yöntemi dışında yeni yöntemler kullanılmalıdır. Erünsal, arşivlerin bu açıdan önemli kaynaklar olduğunu belirtir.

“Giriş” bölümünde Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi ve Şer‘i Siciller Arşivi’ndeki şairlerle ilgili kayıtlar ihtiva eden veya etmesi muhtemel tasnifler ile defter grupları, bulunan bazı örneklerle tanıtılmıştır.

“Giriş” bölümünde İn‘âmât Defterleri, Vakfiyeler ve Vakıf Muhasebe Defterleri, Şer‘i Siciller, Ruûs Defterleri, Mevâcib Müşâhere-horân ve Ruznamçe Defterleri, Mühimme ve Tahrir Defterleri, Muhallefât veya Tereke Kayıtları, Kazasker Ruznamçeleri, Mütferrik Belgeler başlıkları altında birçok şair hakkında arşiv kaynaklı bilgiler verilmektedir.

“Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri” adlı ilk bölümde arşiv kaynaklarına özellikle edebiyat tarihçilerinin yeterince yönelmedikleri belirtilir. Hâlbuki arşiv belgeleri arasında edebiyat tarihini aydınlatacak önemli bilgiler bulunmaktadır:

“Bunların arasında, özellikle in‘âm ve ihsan defterleri san‘atkarların sarayla olan münâsebetlerini, Ruûs ve Ruznâmçe Defterleri büyük çoğunluğu şu veya bu şekilde devlet

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: i.isik@alparslan.edu.tr

hizmetinde bulunan şair ve nâsirlerin mesleklerini ve mesleklerindeki ilerlemelerini, Mevâcib Defterleri de belirli zamanlarda yapılan ödemeleri bildirmeleri bakımından önemlidir. Ayrıca Mühimme Defterlerinde ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki çeşitli tasniflerde (Fekete, Ali Emiri, Muallim Cevdet) sanatkârlarla ilgili münferid vesikalara ve Vakıf Muhasebe Defterlerinin 'zevâi'd-horân' kısmında da devrin âlim ve sanatkârlarının adlarına rastlanır" (s.38).

İsmail Erünsal, ilk bölümde arşiv kaynaklarına dayanarak daha önce yapılan bazı araştırmalardaki eksiklikleri tamamlamaya çalışır. Arşiv kaynaklarından elde edilen verilerle birçok şair hakkında objektif bilgiler verilerek edebiyat tarihiyle ilgili önemli çıkarımlarda bulunur.

İkinci bölüm "*II. Bâyezîd Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri*" başlığını taşır. Burada II. Bâyezîd dönemine ait çeşitli kayıtları içeren bu in'âmât defteriyle ilgili genel bilgiler verilmiş, sonrasında bu defterle ilgili yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Edebiyat tarihimizle ilgili önemli kayıtları kapsayan bu defterin tertip düzeni hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bu defter Rûznâmçeci Hızır tarafından düzenlenmiş ve belli bir sistem dâhilinde tutulmuştur. Defterde in'âm veya ihsanda bulunulan kişilerin adları verilmiş, ayrıca verilen in'âm veya ihsanın hangi tarihte verildiği belirtilmiştir. İn'âmı alan kişinin mesleği de kayıt altına alınmıştır. Şairler için isimlerinden sonra 'şair' kaydı konulmuştur. Burada şairlere verilen ihsanın hangi sebeple verildiğine dair notlar da bulunmaktadır. Ayrıca verilen ihsanın ne olduğu da kayıt altına alınmıştır. Defterin bütünü tarayan İsmail Erünsal, edebiyat tarihimizi ilgilendiren kayıtları Latin harflerine aktararak araştırmacıların hizmetine sunmuştur. Bu kayıtlarda birçok şaire verilen in'âm ve ihsanlarla ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Üçüncü Bölüm, "*Kanunî Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri*" başlığını taşır. Bu bölümde Kanunî Sultan Süleyman döneminin on yıllık bir bölümünde değişik sebeplerle yapılan in'âm ve ihsan kayıtlarını ihtiva eden bir defter hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümün sonunda mezkûr in'âmât defterinin bütünü taranarak Kanunî devri şairleriyle ilgili kayıtlar, tarihleriyle sunulmuştur. Erünsal'ın bu bölümde in'âmât defterlerinin edebiyat tarihimizi aydınlatmadaki işlevini belirten şu ifadeleri arşiv kaynaklarının rolünü sunması açısından da dikkate değerdir:

"Günümüze ancak birkaç örneği ulaşabilmiş in'âmât defterlerinden Türk Edebiyatı tarihine kaynak olarak bazı bakımlardan yararlanılabilir. Şairlerle ilgili tezkirelerde verilen bilgilerin çoğu kere bir tarih ihtiva etmedikleri, hatta bazı şairlerin hangi padişahın devrinde yaşadığını tespit etmenin bile mümkün olmadığı görülmektedir. İn'âmât defterindeki tarihlerden yararlanarak tezkirelerin bu konudaki eksikliklerini bir ölçüde giderebiliriz. Ayrıca verilen in'âm ve ihsanların miktarlarından herhangi bir şaire saray tarafından verilen değeri bir dereceye kadar tespit edebilmek mümkün olabilir. Zira bu tür kayıtlar incelendiğinde, in'âm ve ihsanların gelişigüzel değil de belli bir dereceye göre yapıldığı görülmektedir. Diğer taraftan in'âmât defterlerinden yararlanarak bazı şairler hakkındaki eksik olan bilgilerimizi tamamlamak, bir takım yanlışları düzeltmek ve yapılan bazı tahminleri de doğrulamak mümkün olabilmektedir" (s.103).

"*Arşiv Belgelerine Göre XVI. Asır Şairleri*" başlıklı dördüncü bölüm, muhtelif arşiv belgelerinde değişik sebeplerle adı geçen yüzden fazla şairin hayat hikâyesini oluşturmada faydalı olabilecek bilgileri ihtiva etmektedir. Erünsal, bu bölümde bahsi geçen şairlerle ilgili bilgileri tablolastırılmış ve alfabetik olarak vermiştir. Bu tabloda kayıtların tarihleri, şairlerin aldıkları ihsanlar, hediyeler ve hangi sebeplerle bu ihsanların kendilerine sunuldukları da belirtilmiştir. Bu bilgilerden hareketle saray- şair arasındaki münâsebetlerin niteliği hakkında bilgi edinmek mümkündür. Yine bu tablolar vasıtasıyla yapılan ihsanların miktarıyla şairlere sarayın bakış açısını, sanatkâra verilen kıymetin niteliğini görmek mümkündür. Şairlerin aldıkları in'âmlara bakılarak sanatlarının ve bulundukları mevkilerin onlara verilen ödüllerde etkisi ile ilgili bazı çıkarımlar da yapılabilir.

Eserin beşinci bölümü "*Telhîsî Mustafa Efendi ve Cerîdesi*" başlığını taşır. Bu bölümde Sadreddinzâde Telhîsî Mustafa Efendi'nin yaşadığı dönemde tuttuğu bazı notlar nazarlara sunulur.

Burada edebiyat tarihimizin bazı yönlerini aydınatabilecek bilgilere dikkat çekilmiştir. Bu notlar içinde Seyyid Vehbi, Sâlim ve Râşid gibi şahısların hayatlarıyla ilgili yeni bilgiler bulmak mümkündür. Bu bölümün sonunda “Mustafa Efendi’nin Ceridesi”nin tamamını tarayan Erünsal Hoca’nın edebiyat tarihimizle ilgili tespitleri tarih sırası ve sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir.

“*Lami’i Çelebi’nin Terekesi*” adlı altıncı bölümde tereke defterlerindeki bazı bilgilerin kültür tarihimizdeki önemine değinildikten sonra Lami’i Çelebi’ye ait terekenin şairin hayatı hakkında bilinmeyen bazı bilgileri içerdiğinden söz edilir. Tereke kayıtlarında şairlerin okudukları kitaplardan kullandıkları eşyalara kadar ekonomik durumlarına dair daha birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu bölümde özellikle Lami’î Çelebi terekesinde bulunan kitaplardan hareketle şair hakkında bilgiler verilmektedir:

“Tereke listesindeki eşyanın önemli bir bölümünü kitaplar oluşturmaktadır. Bu liste sayesinde Lami’î’nin Kütüphanesi okuduğu eserler ve en çok ilgi duyduğu konular hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz... Listede Arapça ve Farsça eserler ilk sırayı almakta, çoğu Lami’î’ye ait olmak üzere bir miktar Türkçe eser de bulunmaktadır. Hemen hemen İslamî ilimlerin her dalından eserler yer almakla birlikte, listede tasavvufî ilgili eserlerin hâkimiyeti açıkça hissedilmektedir. Terekede mevcut tıpla ilgili kitaplar ve nebatlardan yapılmış çeşitli şuruplar Lami’î’nin bu konuya yakın ilgi duyduğunu ve muhtemelen de çevresindekilere bu konuda yardımcı da olduğunu göstermektedir” (s.204).

Eserin bu bölümünde Erünsal, muhalefât kaydındaki bilgiler ışında bazı tespitlerde bulunmaktadır. Bu tereke kaydında Lami’î’nin eserleri arasında olduğu halde günümüze kadar gelmeyen Risale-i Tasavvuf adlı eseri de kayıtlıdır. Bunun yanında Lami’î’nin yazdığı; fakat bugün için bilinmeyen Çâr-yâr-ı Lami’î adlı bir eser de zikredilir. Erünsal bu eserin Lami’î’nin bilinmeyen bir eseri yahut bilinen eserlerinden birinin diğer bir adı da olabileceğini söyler.

Eserin yedinci bölümü “*XVI. Asır Divan Şairleriyle İlgili Bazı Arşiv Kayıtları*” başlığını taşımaktadır. Bir mühimme defterinde Taşlıcalı Yahya Bey’e dair bazı malumatlar verilmektedir. Şairlerin hayatlarına dair bazı bilgilerin doğrudan şairin eserlerinde bulunabileceğini belirten İsmail Erünsal, özellikle kasidelerin bu konudaki işlevine dikkati çekmektedir. Genellikle mecmularda ve arşivlerde bulunup şairlerin divanlarına almadıkları bazı şiirlerden bahseden Erünsal, şairler hakkında bazı biyografik bilgilerin bulunduğu ma’rûzât diye adlandırılacak şiirlerden bahseder. Bu bağlamda Topkapı Sarayı Arşivi’nde bulunan bir belgede Âşık Çelebi’nin üç şair kardeşten bahsettiği görülür. Bunlar: Levhî, Azmî ve Nûhî’dir. Ayrıca bu bölümde değişik arşiv kaynaklarından elde edilen tespitlerde Kıvâmî, Kandî, Vâlihî ve Revânî’yle ilgili bazı bilgilerin tespit edildiği görülmektedir.

“*Divan Neşirlerinde Karşılaşılan Güçlükler I: Güvenilir Bir Metin Te’sisi*” adlı sekizinci bölümde herhangi bir divanın güvenilir bir neşrini ortaya koymak için dikkat edilmesi gereken iki husus nazarlara sunulur. Bunlarda birincisi aidiyet problemidir. Eğer eldeki şiirler incelenen şaire aitse bu şiirleri şairin yazdığı şekliyle ortaya koymak gerekir ki bu yapılması gereken ikinci önemli iştir. İsmail Erünsal, metin neşri yapılırken bazı problemlerin olduğunu dile getirir. Bu bölümün sonunda yapılmış olan metin neşirleri örneklenerek bazı hususlara dikkat çekilir.

“*909 (1503) Tarihli Defter-i Kütüb*” adlı dokuzuncu bölümde, önce Osmanlı Dönemi kütüphane kataloglarının kültür tarihimiz bakımından önemi üzerinde durulur, bu kataloglara örnekler verilerek kataloglarda bulunan kitapların bazılarının adları zikredilir. Daha sonra “909 (1503) Tarihli Defter-i Kütüb”den söz edilir ve bu katalog tanıtılır. Katalogun II. Beyazîd’in Saray Kütüphanesi’nde görevli Atûfî adlı birisi tarafından hazırlandığı belirtilir. Atûfî’nin hazırladığı katalogu inceleyen Erünsal, Atûfî’nin katalogu hazırlarken bazı yanlışlıklar yaptığını söyler. Mesela birçok Türkçe divan, katalogun Farsça divanlar bölümünde gösterilmiştir. Bunun yanında bu bölümde katalogla ilgili birçok tespiti bulmak mümkündür. Katalogun bütününe gözden geçiren Erünsal, Türk Edebiyatı ile ilgili

kayıtları Latin harflerine aktararak araştırmacıların hizmetine sunmuş ve bu kayıtların edebiyat tarihimiz açısından önemine değinmiştir.

Erünsal, günümüze ulaşmayan bazı divanların o dönemde Saray Kütüphanesi'nde olduğunu söyler. La'î, Firâkî, Tali'î, Şeyh Vefâ, Visâlî, Hâfî, Sâfî, Münirî, Ali ve Kâtibî'nin divanlarına henüz ulaşamamıştır (s.263).

“Şair Nedim'in Muhallefâtı” başlıklı onuncu ve son bölümde öncelikle muhallefât defterlerinin tanımı yapılmıştır. Muhallefât defterleri ölen kişilerin mirasçılarının yahut devletin isteği ve gerekli görmesiyle ölen kişinin servetinin, borç ve alacaklarının, tespit edilerek kaydedildiği defterlerdir. Bu defterlere muhallefât ya da tereke defterleri adı verilmiştir. Bu defterler sosyal, ekonomik ve hukuk tarihimiz açısından önemlidir:

“Tereke defterlerindeki kayıtlardan yararlanarak kültür tarihimizde önemli yeri olan bazı şahsiyetler hakkında klasik kaynaklarda verilen bilgileri düzeltmek, genişletmek ve zenginleştirmek mümkün olmaktadır” (s.273).

Şair tezkirelerindeki bilgiler sınırlı olup genellikle belli konular çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Bunun yanında muhallefât defterleri şairlerin pek çok özelliğini aydınatabilecek niteliğe sahip kaynaklardır. Bu bölümde Nedim'in muhallefât listesi sunulurken Nedim'in hayatının çeşitli yönleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Nedim'in kitapları, ev eşyaları, değerli eşyaları bu muhallefât kaydında nazarlara sunulmuştur. Buradaki bilgilere dayanarak bazı tespitlerde bulunulmuştur. Yapılan tespitlerden bazıları şunlardır:

“Nedim Ahmed Efendi'nin mesleği gereği büyük bir çoğunluğu dinî ilimlerle ilgili değeri 44.296 akçe olan 68 kitabı bulunmaktadır. Bu kitaplar arasında önemli sayıda fetvâ kitabı mevcuttur. Koleksiyonunda Nedim'in edebiyatla ilgisini gösteren Arapça, Farsça, Türkçe yirmi kadar kitap vardır” (s.284).

“Nedim'in ev eşyası, değerlerinden anlaşıldığına göre oldukça kalitelidir. Listedeki fiyatlarına bakılacak olunursa evinde değerli yastıklar, minderler, perdeler yorganlar ve seccadeler bulunmaktaydı. Bunların dışında Nedim'in çok değerli kürkleri vardı. Bazılarının değeri 20.000 akçeyi geçen bu kürkler, muhakkak ki Nedim'e III. Ahmed ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın ihsanları idi. Listedeki giyim ve ziynet eşyasına bakılacak olursa, Nedim Efendi giyimine düşkün biriydi” (s.285).

Burada bahsi geçen kitaplar, ev eşyaları ve kürklerle ilgili bilgiler ve bunların değerleri muhallefât kaydında gösterilmiştir. Erünsal, eserinin bu bölümünde muhallefât kayıtlarına dayanarak verdiği bilgilerle Nedim'in hayatıyla ilgili bazı tespitlerde bulunurken aynı zamanda Nedim'le ilgili bilgi veren birçok farklı kaynağa da başvurur.

Eserin “*Bibliyografya*” bölümünde faydalanan kaynaklar iki başlık altında sunulmuştur: I. Belgeler, II. Kitaplar ve Makaleler. Bibliyografyanın “Belgeler” bölümü de kendi içerisinde tasnif edilmiştir. Bibliyografyadan sonra 78 sayfalık “*Ekler*” bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde eserin müellifi, faydalandığı arşiv belgelerinin fotokopilerini nazarlara sunmuştur. Eserin sonunda çalışmada geçen özel adlarla, yer ve eser adlarını içeren “*Dizin*” bölümü de yer almaktadır.

Erünsal, “*Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları*” adlı eserinde arşiv kaynaklarına dayanarak elde ettiği verilerle daha önce yapılmış olan bazı çalışmalardaki bilgileri genişletip zenginleştirmiştir. Böylece elde ettiği birçok yeni bilgiyle edebiyat tarihimize önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca birçok şairin eseri ve dönemi hakkında nesnel tespitlerde bulunmuştur. Arşiv kaynaklarına dayanarak verilen bilgilerin, tezkirelerde ortaya konan Divan şairi tipini değiştireceğine inanan İsmail Erünsal, araştırmacıları arşiv kaynaklarını incelemeye davet etmektedir.